

Bonhoeffer o pravdě

Jan Kozlík

◆ bytový seminář, česky, vznik: 3. 3. 1986

◆ private seminar, Czech, origin: 3. 3. 1986

Bonhoeffer o pravdě [1986]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (1986-03-03 Jan Kozlík – Bonhoeffer o pravdě (1)_s1_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Třetí třetí 86, Bonhoeffer. Dneska to je téma nikoliv, ale vybereme si a budeme se zabývat takovou kuriózní kapitolou, totiž kapitolou, která nemá konec. Je to součástí *Etiky* a ta kapitola se jmenuje *Was heißt die Wahrheit sagen?* neboli co to znamená říkat pravdu. A tahle kapitola po několika málo stránkách náhle končí. V závorce je napsáno: zde text v manuskriptu náhle končí ze známých důvodů, protože jak je všem jistě známo, Bonhoeffer se v té době, ve čtyřicátých letech, zabýval kromě toho, že byl funkcionářem vyznávající církve, která stála v opozici vůči Hitlerovi i oficiální té většinové církvi, a pak i protože, jak je vám taky jistě známo, měl něco společného s tou skupinou atentáčníků na Hitlera, byl pak zatčen a měsíc před osvobozením byl popraven s Canarisem v tom případě.

Takže to, co se tady dočteme, je takový nedokončený úvod ke kapitole a ten úvod není dokončený. Takže jak to potom provést nebo co by bývalo bylo, to můžeme jenom domýšlet a ostatně o to nejde, protože jde o to, jak bysme si to převyprávěli my.

Všimněme si už začátku. Od té chvíle našeho života, v které jsme se stali mocni řeči, učí nás, že naše slovo má být pravdivé, musí být pravdivé. Co to znamená říkat pravdu? Co se to po nás žádá? Je jasné, že jsou to zprvu rodiče, kteří s požadavkem pravdivosti upravují náš poměr k nim a podle toho je tento požadavek také zprvu omezen a vztažen na tento úzký kruh rodiny. Zvláště je si třeba všimnout, že poměr, který je v tomto požadavku vysloven, není jednoduše obrátitelný. Pravdivost dítěte vůči rodičům je podstatně jiná než rodičů vůči dítěti. Zatímco život malého dítěte leží před rodiči otevřen a slovo dítěte má zjevit všechno skryté a tajné, nemůže být o tomto obráceném poměru vůbec řeči. Nárok rodičů na dítě je tedy ve vztahu k pravdivosti zcela jiný než dítěte na rodiče.

No a k tomu tady vidíme, jak si rozestavil už ze začátku, jak si postavil situaci. Pro ty, o tom se můžeme zmínit později, pro ty, kdo si vzpomínají třeba na Heideggera, na jeho tady přeloženou tu přednášku o podstatě pravdy nebo jak se jmenuje, ten začíná jinak. Ten si prostě položil dvě pětivarky kovové a teď zkoumal, jak o nich říct pravdu. Tady začíná takříkajíc ze života, a to ze života dítěte. A hned vidí, že ten poměr, že záleží na tom, kdo ke komu hovoří.

Z toho vyplývá, že říkat pravdu znamená vždy něco jiného podle místa, na kterém se člověk nachází. Musí být ty dané vztahy nebo poměry zváženy. Musí být položena otázka, zda a jakým způsobem je člověk oprávněn žádat po druhém pravdivou řeč. Jako slovo mezi rodiči a dětmi je zcela jiné, podstatně jiné, je také zrovna tak jiné mezi mužem a ženou, přítelem a přítelem, učitelem a žákem, vrchností a poddaným, přítelem a nepřítelem. Zrovna tak ta pravda v těchto slovech obsažená je jiná.

Všechno vypadá tak, jako obvykle, že se nám říká nebo zdá, že etika začíná až ve chvíli, kdy mluvíme nahlas. Kdežto Bonhoeffer hned od počátku ukazuje, že ta výpověď, která se řekne nahlas, tak do té intervenují věci z oblasti myšlení. Jakože to etické, do toho etického intervenuje myšlení, a to sice tak, že myšlení zvažuje ty jednotlivé vztahy k těm lidem. A to nejen k těm druhým, ale i navzájem.

Otázka, kterou si potom v diskusi můžeme položit, je, jestli lze to etické z té pravdy nějak eliminovat, nebo jestli právě to postavení, to místo, na kterém vypovídám, jestli podstatně tu pravdu ovlivňuje, jestli má spoluurčující význam pro tu pravdivou výpověď.

Ještě jiných věcí bysme si mohli všimnout. Jako teologovi je mu hned od počátku samozřejmostí, že jsme pravdu mluvit povinni. Ne tak, že nevíme a zkoumáme, ale že jsme povinni mluvit pravdu. To bych řekl, že je velmi významný rozdíl. Tím, že ukazuje na to, že záleží na místě, v kterém se nacházím, když vypovídám, dostal hned od počátku do té výpovědi mnohem širší kontext, než kdyby si vybral dvě mrtvé věci, o kterých by zkoumal něco pravdivého říct. A zatřetí se ukazuje, že pravda, to není něco, co leží mrtvě před námi, ale že k tomu musíme zvažovat spoustu věcí, ale životních věcí. Teď se vyrovnává s takovou, musíme uvážit, že je to luterský teolog a že má luterské školení.

Jiný hlas: a je to šlechtic, nevím, jestli on, matka určitě byla šlechtična německá a měli tu německou, pruskou výchovu, kde se na to říkat pravdu strašně dbalo. Takže on se tady vyrovnává s takovou

námitkou, jako tradiční, a pro nás už by nás nenapadla třeba.

Říká: okamžitě se objevující námitka, že člověk přeci nedluží pravdivou řeč tomu nebo onomu, ale samému Bohu. Je pravdivá, je správná, jestliže se přitom ovšem nezapomene na to, že právě Bůh není žádný všeobecný princip, nýbrž živoucí, který mě staví do živého života a v tomto živém životě žádá moji službu. Kdo říká Bůh, nesmí jednoduše daný svět, v kterém žije, nesmí jednoduše škrtnout. Jinak by totiž nemluvil o Bohu, který v Ježíši Kristu vstoupil do světa, nýbrž o nějaké metafyzické modle. Proto jde přece o to, jak já pravdivou řeč, kterou Bohu dlužím, v mém konkrétním životě s jeho různými vztahy a poměry přivedu k uplatnění. Bohu dlužná pravdivost našeho slova musí ve světě dostat konkrétní podobu. Naše slovo nemá být principiálně, nýbrž konkrétně pravdivé. Někaká nekonkrétní pravdivost není před Bohem žádná pravdivost.

Tak tohle se může jevit někomu jako prostě teologická hantýrka, kterou můžeme přeskočit. Já bych ale chtěl ukázat na to, že když Bonhoeffer říká Bůh, tak to vždycky znamená, že to není řečeno v teologickém klišé nebo jako únik. Bonhoeffer je jediný z teologů, který šel v používání slova Bůh tak daleko, jako nikdo nikdy po něm, v tom se na něj moc nenavázalo. Čili, proč on to říká? A dokonce Bůh v Ježíši Kristu? Aby ukázal, že se tak do té pravdy, do té pravdivosti dostává nejenom pravda jako to, co je, ale také jako to, co má být.

Je potřeba mít stále na paměti, že je tu nebezpečí, ale že se v žádném případě nejedná o zesubjektivnění pravdy, takže prostě záleží na subjektu. Samozřejmě záleží, ale musí respektovat něco, co není subjektivní záležitost. Říkat pravdu není tedy jen věcí smýšlení, nýbrž také správného poznání a vážného zvážení skutečných poměrů.

Jak jsme viděli, jednak se mu do toho říkat pravdu dostává i to, co má být, a zadruhé, že je potřeba správné poznání a vážné zvážení skutečných poměrů. To bych řekl, že je velmi podstatná věc. Ne prostá skutečnost bez poměrů a bez vztahů, ale že u něj ta pravá skutečnost je i s těmi vztahy.

Dalo by se říct, že slovo má, už v tom, jak říká, že naše slovo má být konkrétně pravdivé a ne principiálně pravdivé, už z toho je vidět, že slovo, které má vždy konkrétní podobu, není jen z konkrétní situace, ale je také do konkrétní situace, je to slovo pro tu situaci. Čím různější jsou životní vztahy a poměry člověka, tím zodpovědnější a těžší je pro něho říkat pravdu. Dítě, které žije jen v jediném životním vztahu, totiž ke svým rodičům, o tom nemá ještě co přemýšlet a co zvažovat. Ale už další životní kruh, do kterého je postaveno, škola, už přináší první těžkosti. Je proto pedagogicky velmi důležité, aby rodiče nějakým způsobem rozdílnost těchto životních kruhů a jejich zodpovědností tomu dítěti udělali srozumitelnou. Říkat pravdu se tedy musíme učit. Říkat pravdu musí být vyučováno, musíme se učit. Na tom už vidíme ten rozdíl, že v běžném pojetí říkat pravdu znamená prostě nemyslet a říct přesně to, jak to je. Ten rozdíl mezi výpovědí a myšlením tady nesmí žádný být. Kdežto Bonhoeffer do toho, jak to říct, vtahuje myšlení, vtahuje poměry a skutečnost, ale skutečnost se všemi těmi poměry a vztahy.

Hejdánek: všemi. To zní, tady to přesně říká: to zní pro toho hrozně, kdo míní, že stačí, že to dělá jenom myšlením, a když to je neposkrvněné, tak je to ostatně hračka. Míní tam ale tak, že etické nemůže být odloučeno od skutečnosti. Takže stále lepší učení se poznávat skutečnost se stává nutnou součástí etického jednání. Čili etika není v tom, že je to prostě hračka, že si něco myslím a musím to tak říct. On říká: záleží to na stále lepším poznávání skutečnosti, a to té skutečnosti s těmi poměry, to pořád zdůrazňuje.

Stále lepším poznáváním skutečnosti je nutný díl etického jednání. V naší otázce se ale stává jednání mluvením. Čili další věc: mluvení je jednání. V tom není rozdíl. Kdo něco vysloví, tak tím jedná. Skutečné má být vysloveno v slovech, vyřčeno v slovech. Tady vidíme, že mluví trochu jinak, než jsme zvyklí. Ne: slovo má být vyřčeno o skutečnosti, ale skutečné má být vyřčeno v slovech. Co je tady problém adekvace, co tady má být adekvátní čemu? To slovo situaci? Ale není to o situaci. Skutečnost má být vyřčena v slovech. Stále zdůrazňuju: skutečnost nejenom ta věcná, ale ta širší. A ta skutečnost včetně mě – to skutečné včetně mě, mého postavení, to tam je od začátku: na kterém místě stojím, když mluvím. Ta skutečnost je včetně mě a ta má být vyřčena v slovech. Ta slova mluví za tu věc, ne o věci, ale

za tu věc. A nejenom za tu věc, ale za tu věc včetně mě.

V tom spočívá pravdivá řeč. Mimochodem, on tady neříká *wahrhaftig*, on říká pořád *wahrheitgemäß*, to znamená jako *gemäß der Wahrheit*, tedy podle pravdy. Je to totéž, ale je to zdůrazněno: pravdivé podle pravdy.

Tím je ovšem nevyhnutelně postavená otázka po tom „jak“ těch slov. Tady vidíme to „tak jak“, to je u Heideggera taky – výpověď má „tak jak“ ta věc. Jenomže u Bonhoeffera je hned další věta: jde o pravé slovo v pravou chvíli. Tam je takové to německé slovo *jeweils*, což překládám jako v pravou chvíli. Znamená to to pravé slovo v té které situaci. Tím dostává do toho pravého slova čas, to *jeweils*, kdy je to vypovídáno. A když je to pravé slovo, tak to není pravé slovo o situaci, ale je to vždycky pravé slovo pro situaci. To není ani pravé slovo ze situace. Když říká, že ta *Wirklichkeit*, neboli to skutečné, má být vyřčeno v slovech, tak je to za věc. Když mluví o pravém slově v pravou chvíli, tak je to pro tu věc, a ne z té věci.

Toto najít je věci dlouhého, vážného a stále pokračujícího úsilí na základě zkušenosti a poznání skutečného. Říct, jak věc skutečně je, to znamená mluvit pravdivě, musí svůj pohled a myšlení řídit tím, jak je skutečné, *Wirklichkeit*, *in Gott*, *durch Gott* a *zu Gott* – jak je v Bohu, skrze Boha a k Bohu. Tak zase vidíme: najít pravé slovo je záležitost dlouhé námahy, stále pokračující námahy na základě zkušenosti a poznání. Zkušenost skutečného, to je taky zkušenost mých minulých setkání s tím skutečným, která nejsou teď v té věci, ale přesto tam patří. A je tam možné do toho zahrnout podle mě i tradici našeho poznávání skutečného. Dále říká: jak věc skutečně je. Zase říká věc, říká *Sache*, neříká *Ding*. *Sache*, to znamená věc jako záležitost nebo *case* je to anglicky, myslím, že jo?

Jiný hlas: Případ, no.

Hejdánek: S těmi poměry, ne *Ding an sich* – něco jako *res*. No a říká, že aby se mohlo říct, jak věc skutečně je – a to skutečně zase říká *wirklich*, neříká *tatsächlich*. Je tam to *wirken*, to působit. *Tatsächlich* a *wirklich* je totéž, jenomže v tom *tatsächlich* jako „skutečně“ je to jako faktum. Kdežto *wirklich*, tam je prostě to *wirken* a *wirken* je působit. Tam zaznívá něco z toho živého kontextu. A o tom, jak věc skutečně je, se dá mluvit jedině tak, když náš pohled a myšlení řídíme tím, jak skutečné je v Bohu skrze Boha a k Bohu.

Už jsem řekl, že kdyby bylo u všech jinejch teologů možný tohleto tak nějak svízt na tu teologickou hantýrku, tak u Bonhoeffera to možný není. Tam ten s tím slovem šetří, a když ho říká, tak to má nějaký význam. A on ho tady říká třikrát: jak je skutečné, když myšlení se řídí tím, jak je skutečné v Bohu, skrze Boha a k Bohu.

Z toho je jasný, že nejde jenom o situaci. Že k tomu skutečnému je potřeba chápat i tu situaci. To, že se tady třikrát jako by zaklel tím Bohem, to znamená, že nejde jen o kontext, ale jde i o to, co být má. Jak je ta věc ve vztahu k tomu, co být má.

Ale nejen to. Nejde jen o ten kontext, jde i o to, co být má. Ale nejen o to, co být má. Toto zkusmo říkám, že to, jak je věc *in Gott* nebo *durch Gott*, může bejt s tím, co být má, ale taky jak je *zu Gott*. To se mi zdá, že je něco jinýho.

Dále říká: Je povrchní, bylo by povrchní tento problém pravdivé řeči omezit na jednotlivé konfliktní případy, to znamená, když tady pravdu známe a teď váháme, jestli ji máme říct nebo nemáme.

Říká dál: Každé slovo, které vůbec řeknu, stojí pod určením, že má být pravdivé. Zcela, zcela *abgesehen*, zcela nehledě na to, zcela nehledě na pravdivost obsahu, je už v tom slově vyřčený vztah ode mě k druhému člověku pravdivý nebo nepravdivý.

Nehledě na obsah, říká. Každé slovo má být pravdivé a zcela nehledě na jeho obsah už je pravdivé nebo nepravdivé. Ne to slovo, ten poměr v tom slově vyřčený, ale ten vyřčený, ne nevyřčený. Vztah nebo poměr v tom slově vyřčený. Kdyby to bylo nevyřčený, tak můžeme říct, to slovo bylo pravdivé, ale bylo nevhodně použito.

To teď nebudu rozebírat, pak se k tomu vrátím.

Čili zase nejde rozdělit na pravdivou řeč, to znamená pravdivou mimoetickou, a potom ten vztah, ty

poměry, který zase jsou etický, ale mimonoetický. To on říká: už v tom slově vyřčený ten poměr je pravdivý nebo nepravdivý.

Mohu se, říká dál, můžu lichotit, můžu se naparovat nebo se můžu přetvářovat, aniž bych řekl materiální nepravdu. A mé slovo je přesto nepravdivé, protože tu skutečnost poměru vztahu mezi mužem a ženou nebo mezi nadřízeným a podřízeným a tak dále ničím a rozkládám. Aniž bych řekl materiální nepravdu, tak rozkládám skutečnost vztahu.

Ta skutečnost toho vztahu, tu můžeme chápat jako konvenci. Skutečnost vztahu mezi mužem a ženou a nadřízeným a podřízeným. Jenomže potom by to byl jenom věcný kontext, že? Potom by to byl – tak, a to беру z textu – potom by to byl věcný kontext, kdežto tady je, že moje slovo, aniž bych řekl materiální nepravdu, může skutečnost vztahu rozkládat a ničit. Tam nejde jen o věcný, o konvenci, kterou bysme mohli zase – zase bysme mohli tu, pochopenou jako konvence, bysme zase mohli do té skutečnosti ty vztahy zapracovat, neboť bysme věděli, jak se v určitém poměru máme chovat.

Já se domnívám, že kdyby to byla jen konvence, byl by to jen věcný kontext, ale tady vůbec nejde o žádnou *kurtoazii*, o žádnou slušnost, i když právě pravá slušnost by se měla řídit tímhlencím. Obráceně to platí. Pravá slušnost by se měla řídit tím, jestli ten poměr, ten vztah, jestli nerozkládá a neničí, jestli ho naopak... ale co, to si nechám na pak.

Jiný hlas: Je to podle mého soudu nepředmětná skutečnost, kterou musí respektovat nejen věcný kontext, nejen tu konvenci těch vztahů, který by byly dány. Jde o ten předmětný i nepředmětný kontext. Jednotlivé slovo je vždycky částí celku skutečnosti, která v slovu má přijít k výrazu. Vždy podle toho, ke komu hovořím, od koho jsem tázan, o čem mluvím, musí slovo, jestliže chce být pravdivé, být různé. Pravdivé slovo není žádná v sobě konstantní veličina, nýbrž tak živá jako život sám.

Čili jde o nějaký celek, ale ten celek je živý, živý jako život sám, odkazuje k životu. Jedná se o nějaký nepředmětný celek. Jedná se o celek zaprvé a zadruhé se jedná o celek vztahů, nejen nějaké omezené věci. O ten celek všech vztahů včetně mě. A zatřetí musíme, když mluvíme o celku, který je živý jako život sám, tak vidíme, že jde o řeč, a to živou řeč, ne nějakou logiku mrtvou. To znamená, naše vypovídání se má spravovat nějakým živým *logem*.

Kde se z života a ze vztahu ke konkrétnímu druhému člověku to pravdivé slovo vytrácí, které je součástí toho celku, tam je říkána pravda bez toho, aby se dbalo na to, ke komu je říkána. Tam má jenom zdání, ale ne podstatu pravdy. Je to cynik, říká nám. Je to cynik, který pod nárokem vždy a všude a každému člověku a stejným způsobem „říkat pravdu“ staví mrtvou modlu pravdy. Cynik, který pod nárokem vždycky, všude a každému a stejně říkat pravdu, vlastně ukazuje jenom modlu pravdy, a ne pravdu. Tím, že si dává nimbus fanatika pravdy, který nebere ohled na lidské slabosti, ničí živou pravdu mezi lidmi. Zraňuje stud, znesvěcuje tajemství, láme důvěru, zrazuje společenství, v kterém žije, a usmívá se pyšně nad rumištem, které způsobil, nad lidskou slabostí, která „neunes pravdu“. Říká, že pravda je ničivá a žádá své oběti a cítí se jako Bůh nad slabým stvořením a neví, že slouží Satanu.

Existuje satanská moudrost. Její podstata je, že pod zdáním pravdy vše popírá, co je skutečné. Žije z nenávisti proti skutečnému, proti světu, který byl stvořen a milován Bohem. Dává si zdání, jako by naplňovala Boží soud nad hříšným skutečným. *Sündenfall* je hřích, je tam *Sünde* i *Fall*, hřích i pád. Nad tím hříšným skutečným, jako by naplňoval Boží soud. Ale Boží pravda soudí stvořené z lásky, satanská pravda soudí z nenávisti a závisi. Boží pravda se stala tělem ve světě, je živoucí ve skutečném, satanská pravda je smrt všeho skutečného.

Tady zase vidíme, jak používá teologické řeči Satana a Boha do protivy, ale není to nic nám neznámého. Láďa tady tisíckrát už zdůraznil, jak bez Schelera, totiž bez toho, když tu věc milujeme, tak tu věc nemůžeme poznat, to znamená, že něco, co nemá s poznáním nic společného, láska, má význam určující pro poznání. Vůbec nemůžeme něco poznat, když to nemáme.

Samozřejmě že si uvědomuje Bonhoeffer, jak by to mohlo být špatně chápáno, jak je to nebezpečné. Říká: „Pojem živoucí pravdy, živé pravdy je nebezpečný a budí podezření, že by pravda mohla být přizpůsobena té které situaci, přičemž by se pojem pravdy zcela zrušil a těžko by byla pravda a lež

nerozlišitelná. Také by se mohlo to, co bylo řečeno o poznání skutečného, chápat tak špatně, jako by záviselo na vypočítavém a pedagogickém přístupu k druhému člověku, který by byl měřítkem pravdy.“ Je důležité mít toto nebezpečí před očima.

Hejdánek: Možnost. To ovšem nesmíme, nikdy ovšem nesmíme kvůli tomuto nebezpečí, které leží v tomto pojmu živé pravdy, se ho vzdát ve prospěch formálně cynického pojmu pravdy. Musíme se pokusit to nějak učinit názorným. A teď říkám: každé slovo žije a je udomácněno v určitém okruhu. Slovo v rodině je jiné než slovo v úřadě nebo na veřejnosti. Slovo, které se narodilo v teple *personálních* vztahů, mrzne na chladném vzduchu veřejnosti. Slovo rozkazu

--- (1986-03-03 Jan Kozlík – Bonhoeffer o pravdě (1)_s2_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Slovo, které pochází z veřejné služby, zase by rozbilo svazky rodinné důvěry. Každé slovo má mít své místo a má si ho podržet.

Je to důsledkem přemíry veřejného slova v novinách a rozhlase, že podstata a hranice těchto různých slov nejsou už jasně pociťovány, ba dokonce například, že svéráz osobního slova je téměř zničen. Namísto pravého slova nastupuje žvást. Slova nemají už žádnou váhu. Příliš se hovoří.

Když se ale hranice různých slov promíchají, když se slova stanou bez [nesrozumitelné], přestanou mít kořeny a přestanou mít domov, pak ztratí slovo na pravdě, ba dokonce povstává téměř nutně lež.

Když se různé řády života už navzájem nerespektují, pak jsou slova nepravdivá. Tady zase vidíme, jak chápe slovo, slovo žije. Slovo žije v určitém okruhu, je to živé *logos*. A to slovo nepopisuje tu naši situaci, nýbrž něčím se spravuje to naše slovo, to je důležité, spravuje se nějakým *logem*.

Dává tady malý příklad. Malé dítě je od svého učitele ve třídě dotázáno, je-li pravda, že jeho otec chodí často domů opilý. Je to pravda, ale dítě to zapře. Bylo otázkou učitele přivedeno do situace, které ještě nedorostlo. Pociťuje jenom, že se zde stal neoprávněný vlom do řádu rodiny, který musí bránit. Co se v rodině děje, nepatří před uši školní třídy. Rodina má své tajemství, které má zachovat. Učitel tuto skutečnost těchto řádů nedbal.

Dítě by muselo ve své odpovědi najít cestu, na které je řád rodiny a školy stejným způsobem nějak zachován. Neumí to dosud, chybí mu zkušenosti, poznání a schopnost pravého výrazu. Tím, že otázku učitelovu jednoduše popře, je sice jeho odpověď nepravdivá, ale přesto dává výraz pravdě, že rodina je řád svého druhu, do které nebyl učitel oprávněn vnikat.

Je možno sice odpověď dítěte jmenovat lží, přesto tato lež obsahuje více pravdy, to znamená, je pravdě *gemäss*, no tak dál. *Gemäss* je podle a *gemässer* ještě podlejší, no ale to česky je nesmysl, ještě víc podle. Než kdyby dítě slabost svého otce dalo před třídou všanc. V míře jeho poznání jednalo dítě správně. Vina jako lež padá jedině na učitele. Zkušený člověk by na místě dítěte dokázal se vyhnout obojímu úskalí a přitom najít pravé slovo pro tu situaci.

Lži dětí a nezkušených lidí vůbec jsou často převoditelné na to, že jsou postaveni před situace, které jsou pro ně nepřehledné. Proto je otázka, jestli vůbec smysluplný pojem lži, která je samozřejmě něco zcela zavrženého a má tak být chápána, jestli je ten pojem možno tak zovšeobecnit a rozšířit, že by spadl vjedno s pojmem formální rozpornosti výpovědi s pravdou. Ba dokonce se zde ukazuje, jak těžké je určit, co vlastně je lež.

Já to teďka malinko zkrátím.

Říká, tyto úvahy o lži vedou k poznání, že podstata lži je mnohem hlubší než rozpor mezi myšlením a říkáním. Mohlo by se říct, že člověk, který stojí za tím slovem, dělá ho lží nebo pravdou. Ale to nestačí. Lež je něco objektivního, tam říká, a musí být podle toho určena. Čili ne tak jako babské klevety, že řekne jedna druhé o té třetí: „To vám řekla pravdu a stejně jí nevěřte, protože ona vás jinak pomlouvá.“

Není to jen ten člověk, že by to dělal. Není to nic subjektivního. Už v té výpovědi objektivně v uvozovkách je něco lživého, protože nerespektuje, to říkám opakovaně, nerespektuje to, co ke skutečnosti patří, to jsou vztahy, ve kterých ta skutečnost je, včetně mého vztahu k té skutečnosti. A teď ještě mějme na paměti, jak ta věc je v Bohu, skrze Boha, k Bohu. To znamená, do té skutečnosti patří i to, jak má být. To slovo je pro situaci.

Podle *Bible*, podle Jana, je satan nazýván otcem lži. No a co to je? Proč? Protože popírá Ježíše Krista. A on říká, z toho on tady vyvozuje dál, lež je odpor nebo rozpor, odpor proti božímu slovu, jak ho řekl v Kristu. To vždycky „jak ho řekl v Kristu“, aby ukázal, že nejde o jakéhokoli boha jako metafyzickou modlu, jak on říká, ale o...

Jiný hlas: jako *teolog* jde o to, že to je ten Bůh, o kterém nic nevíme, než tak, jak se ukázal v Ježíši.

Lež je tedy odpor vůči Božímu slovu, jak ho řekl v Ježíši a v kterém stvoření spočívá. V tom Božím slovu.

Lež je proto odmítnutí, popření, zapření a vědomé a chtěné ničení skutečnosti, jak je Bohem stvořena, v Bohu zůstává, trvá, a sice pokud se toto děje skrze slova i skrze mlčení.

Naše slovo má určení v jednotě s Božím slovem to skutečné, jak v Bohu je, vyjádřit a naše mlčení má být hranicí, znamením hranice pro hranici, která tomu slovu, která je tažena tomu slovu, které vyjadřuje to skutečné, jak v Bohu je.

To je všechno řeč *teologická* a používá zase těch obrazů, ale něco znamená. Když jsme si řekli, co všechno teda, když říká skutečnost nebo skutečné, co všechno do té skutečnosti patří, i to, jak má – nejen jak je, jak má být a ve všech těch vztazích, včetně mého k němu – tak ani to nestačí.

A on říká: úsilí vyjádřit skutečné – nenacházíme toto skutečné v jednotném celku, nýbrž ve stavu roztržení a rozporu se sebou samým, v kterém potřebuje smíření a uzdravení. Ba i naše slovo, které se snaží o to uzdravení a smíření skutečného, je stále strháváno do toho rozdvojení a do toho rozporu. A přesto, má-li být právo svému určení vyjádřit skutečné, jak je v Bohu, musí to udělat tím, že zároveň do sebe přijímá stávající rozpor, ale i souvislost skutečného. Lidské slovo, má-li být pravdivé, nesmí popírat pád, jako tvůrčí a smírující slovo Boží, v kterém je vše – nesmí jak ten pád zamlčet, tak to tvořivé a smírující slovo Boží, v kterém je každé rozdvojení překonáno.

Já si myslím, že to stačí. Nemyslete si, že se dostal dál. Přeskočil jsem několik odstavců a pak je konec nedokončené kapitoly. Osobně se mi zdá, že začal mnohem šťastněji než *Heidegger* tím, že si vlastně z té skutečnosti, v které žijeme, vybral něco, aby vyloučil všechny *kontexty*, všechny vztahy, tak začal mluvit o dvou pětimarkách. A pak koumal, jakým způsobem o nich říct, o nich vypovědět tak, aby se ta výpověď spravovala tou věcí. Ve skutečnosti jsme vždy nebo téměř vždy postaveni do *situací*, z nichž a pro které vypovídáme. Ten *kontext* je vždy nebo téměř vždy právě *etický*.

Dále *Bonhoeffer* ukázal na to, že se nejedná o žádnou *subjektivní* pravdu, *situační* pravdu. Na tom si dává záležet. Právě proto, že jako *teolog* má možnost říct, jak ta věc je v Bohu, tak tím to slovo užívá užitečně tak, že ukazuje, jak ta věc je, ne ve všech našich vztazích, v úhlu mého pohledu, aby to *zesubjektivnil*. Ale tohle slovo používá na to, aby ukázal, jak to je, ne že by to bylo na mně závislé.

Že to nakonec vyjádřil těžce *teologicky*, že to slovo má zároveň ukázat, jak je ta věc v rozporu, v roztržení, a zároveň má vyjádřit to slovo Boží, které tu skutečnost má nějak scelovat a léčit. To můžeme vytýkat, my bysme takhle mluvit neměli, měli bysme to umět vyjádřit jinak. On sám se k tomu už nedostal.

Hejdánek: Já jsem si vědom toho, že *Bonhoeffer* to zcela nerozlišil, nebo spíše pořád rozlišoval mezi říkáním a myšlením. Jenomže to víme my, že to myšlení je vlastně vnitřní říkání. Kromě toho on sám ukázal, co všechno *intervenuje* do toho říkání, a že jde vlastně o to, jak tu věc myslet, a ne jak ji jenom pak říct.

A víme, že to neměl možnost dokončit, takže se dál můžeme jenom dohadovat, co by s tím byl býval udělal.

Jiný hlas: ale zdá se mi, že takovou svou teologickou řečí, mnohem přístupněji než školenému sluchu, ukázal na to, na co my si tady ukazujeme jako na *nepředmětnou skutečnost* a *nepředmětnou výpověď*. Chci se zeptat, jak byste vnímal situaci, nebo spíš situaci v určitém kontextu situačním. Předpokládá to, chci-li mluvit pravdu, tak předpokládám, že správně nějak zvážím ten kontext, tu situaci, že ho rozliším, určím ho správně. Ale je mi jasné, že nepravdu mluvím tehdy, pokud nějak záměrně zkresluju to, co si myslím nebo to, co vidím. Ale mluvím nepravdu taky tehdy, pokud pouze špatně odhadnu ten kontext? Nebo jinými slovy, tam byl ten příklad s tím učitelem a žákem. Co když třeba ten učitel se domnívá, že právě tato forma, jak se dotázat toho žáka, má svůj smysl a svoje opodstatnění? Je to teda potom taky

nepravda?

To je otázka. Je to zlá vůle toho učitele? Nebo jestli v té pravdivosti není obsažen ještě úmysl člověka. Je mi jasné, že pokud je něco záměrně zkresleno, tak je to nepravda, ale pokud o něčem neříkám pravdu, protože tomu nerozumím, nebo prostě protože tomu ještě nelze rozumět a až třeba za dvacet let se tomu bude rozumět, je to teda taky nepravda? Jaký rozdíl je mezi těmito dvěma nepravdami?

Teď ti položím otázku. Když dítě na otázku, kolik je dvě a dvě, odpoví pět. A jedno dítě dobře ví, že to není pravda, že jsou to čtyři, a dělá si legraci z pana učitele nebo jen tak blbne. A to druhé je vážně přesvědčeno o tom, že to je opravdu pět. To dítě, které o tom bylo vážně přesvědčeno, říká pravdu? No, na to se chci zeptat právě. Já vím, že to není pravda, ale jaký je rozdíl mezi těmito dvěma nepravdami? Určitý tam musí být.

Omyl a lež. Lež je úmyslná, kdežto omyl neúmyslný.

Bonhoeffer na několika místech říká, že lež je chtění a vědomé rozbíjení skutečnosti. Rozbíjení skutečnosti, nebo ne dokonce rozbíjení skutečnosti, ale je to ta pravda, která je říkána bez toho kontextu. Lež je odmítnutí a chtění ničení skutečnosti.

To říká v závěru. Předtím ale hovoří o lži jako o něčem, co povstává už tím, že chci tyhle určující kontexty vynechat. Ta zlá vůle je v tom, že já tu věc řeknu tak, jak si myslím, že je, a nedbám toho, co k tomu patří, a tím pádem neříkám, jak to je. Tím říkám vlastně něco, co je lživé.

Jasně, že říkat v jakékoli situaci pravdu je třeba udavačství.

Nejenom, to je jenom jeden z takových důvodů.

Ale já si myslím, že ten kontext musí být ještě širší, protože jestliže on tady říká, že ta lež nebo nepravda rozkládá skutečnost vztahů, třeba mezi nadřízeným a podřízeným, tak někdy v širším kontextu může být naopak pravdivé ten vztah rozbít. Určitý vztah. Vztah nadřízeného a podřízeného nebo otrockého a otrokáře v daném kontextu doby může být pravdivé ten vztah rozbít.

Když dítě na otázku, jestli se otec zase opil, odpovědělo: „Co je vám do toho?“, tak to je typické rozbíjení vztahu žák–učitel.

Pozor, to dítě rozbíjí vztah žák–učitel, ale on říká, že to je pravdivé, protože tím hájí jiný vztah.

Ale ono nemusí hájit vůbec žádný jiný vztah takhle jednoduchý a může prostě skutečně rozbíjet. Kdo by byl lepší případ pro tohle než sám Ježíš? Ten právě tyhle konvenční vztahy namnoze rozbil. Jestliže tam byla konvence jako Žid k Židovi a Samaritán k Samaritánovi, která jako kontext dávala význam tomu, co je bližní, tak on ho rozbil.

Tohle má smysl jedině skrze Boha. Kdyby se skutečně jednalo jenom o to, že pravdivost výroku určuje širší věcný kontext, a že ten kontext jsou řady skutečností, jako řady vztahů, a že když je budeme respektovat, tak je to slovo pravdivé, tak by to bylo možné takhle chápat. Ale vždyť i ten kontext i ty vztahy mohou být právě narušeny. A potom to slovo vytváří jiný vztah a ten věcný, konvenční ruší. O to jde, jestli to dítě v okamžiku, kdy ten táta chodí domů nejenom opilý, ale mlátí mámu, tak když o tom nebude říkat pravdu, tak napomáhá udržovat takový vztah, který je už nesmyslný.

I to dítě, které neví, co se tady všechno stalo? Jde o to, jak dlouho má hájit tu rodinu.

Tady se jedná o pravé slovo v pravou chvíli, v pravé situaci. A on pojednává tu situaci. Ta situace byla postavena tak, že to dítě respektovalo kontext a ten učitel ne. Nevíme, proč to ten učitel udělal. Jsou tací učitelé zlovolní. Nebo na to chtěl navázat a udělat z toho odstrašující příklad. Každopádně v tuhle chvíli [nesrozumitelné].

Jiný hlas: byla ta jeho otázka nejmístná anebo nejmístná. To je právě to. Ono jde o to, že tady vůbec nejde snad o celou tu situaci, kterou neznáme, protože to je jednoduše příklad. Ale jde o to, že *Bonhoeffer* sice zvolil tenhle příklad, ale jde mu pořád o to ukázat, že to nejsou dvě věci. Že sice na jedné straně je pravda jasná, srozumitelná všem, otec chlastá. A na druhé straně, že on to ze slušnosti neměl před tou třídou vytahovat. *Bonhoefferovi* jde pořád o to ukázat, že tohleto rozdělení neplatí, že platí dokonce, že to slovo samo se stává lživým.

To slovo, ne jen ten vztah. To ukazuje samozřejmě, že nemůže myslet větu složenou ze slov. Tady jde o

smysl. My jsme zvyklí se vždycky bavit o něčem, kde můžeme ty kontexty naprosto vyloučit. A my jsme mohli říct, tento hrníček je červený, a není k tomu potřeba žádný kontext. Ale to si vybíráme jenom. A kdo by řekl, že není červený, no tak je lhář, a kdo by se snažil z nějakého důvodu to zamlčet, tak je taky lhář. My se snažíme vždycky vybrat si takové příklady, kde ten kontext není nutný. A je to otázka, jsou vůbec v našem životě takové případy, kdy ten kontext nemusíš znát?

Jiný hlas: Otázka je, jsou takové pravdy, které ten kontext nepotřebují? To je stejná otázka. Je třeba, já nevím, *Sokrates* je smrtelný, pravda, která potřebuje nějaký kontext?

Jiný hlas: No tak to jasně. Určitě. Ta má kontext ohromnej. Můžeš tohleto říct za jakékoliv situace a zůstane to vždycky stejně pravdivým výrokem?

Jiný hlas: No já se ptám. Na první pohled se mi zdá, že ano. Že prostě *Sokrates* je smrtelný je výrok, který je vždy pravdivý.

Jiný hlas: V přeneseném slova smyslu není pravdivý. *Sokrates* je nesmrtelný.

Jiný hlas: To je právě ten druhý extrém.

Jiný hlas: Čili jakože předpokládáte, že všichni víme, co to je zemřít. Ono to je smrtelné, to jasně, a tak dál. Pokud splníte ty základní konvence, samozřejmě. Pokud nevíš, co je smrt a co je člověk a co je život, tak se nemůžeme o čem bavit, to je jasné. Takže kontexty tady jsou vždycky. Není žádná výpověď, která by byla možná úplně bez kontextu. Ale tady jde jenom o to, jestli těch kontextů není mnohem víc, než si myslíme.

Tady jde o to, v které situaci je to, že *Sokrates* je smrtelný, vysloveno. To ještě musí mít podstatný smysl. Já nevím, v okamžiku, kdy budu uvažovat o tom, že ho odsuzují k smrti, tak mě napadne, že řeknu *Sokrates* je smrtelný, tak je to vyložene pád na zem. Stejně je smrtelný, tak co. A má nakáhnuto, tak co.

Jiný hlas: Mně se zdá, že to je prostě, já nevím, jak rozlišovat pravdy v nějakých pozitivních věcech, takových, já nevím, prostě zákon volného pádu a takovéhle věci.

Jiný hlas: Tohle podle *Bonhoeffera* můžeš jakoukoliv takovouto univerzální pravdu použít neadekvátně k tomu, o čem se mluví nebo situaci, do které se to řekne. A v tu chvíli, podle *Bonhoeffera*, nezávisle na tom, jaký je obsah, už v tom slově je vyřčený vztah k tomu druhému člověku a je buď pravdivý nebo nepravdivý, nebo k druhým lidem.

Jiný hlas: Ale když je nepravdivý ten vztah, tak je nepravdivá ta výpověď.

Jiný hlas: Přesně tak. Proto říkám, že i v tomto případě záleží na kontextu. Že neexistuje nic, žádný výrok.

Jiný hlas: Ale když je to kontext lásky nebo nenávisti, tak to není věcný kontext. Rozumíš? To jsou odlišné kontexty, o kterých on mluví jako o jednom, ale ukazuje jasně, že jsou dva, nebo jich je víc. Když to má být kontext, který je ještě pravé slovo, které nejen tu situaci zobrazí, ale tu situaci řeší, tak to není slovo jen o situaci, je to slovo pro situaci. A to už respektuje nejenom kontext našeho lidského konvenčního pobývání, ale respektuje to taky něco, co má být. A to už není věcný kontext.

Jiný hlas: No jo, ale v jakém smyslu jsi třeba použil ten výrok, že *Sokrates* je smrtelný v tom kontextu, jak jsem říkal. A použiju ho úmyslně proto, protože se domnívám, že pro to společenství athénské je prostě dobré, aby byl *Sokrates* skutečně popraven. Je potom pravdivý ten výrok?

Jiný hlas: Není to věta oznamovací, nýbrž je to jakási vybídka k něčemu. Je to buď vybídka k tomu, aby byl popraven, nebo smíření s tím. Je to vybídka k tomu, aby byl popraven, já to tak беру. Říkám k tomu tu základní pravdu, že *Sokrates* je smrtelný, v kontextu, ve kterém ve vztahu k *Sokratovi* je to samozřejmě ode mě hnusné. Ale v širším kontextu, athénském, já to vidím tak, že *Sokrates* škodí a že je nutné prostě Athény zbavit tohoto škůdce, a proto to říkám. Je to potom pravdivé? Z mého hlediska ano, v tu chvíli.

Jiný hlas: Ano, je to tedy omyl. Ale potom ne jen jako protiklad pravda-lež.

Jiný hlas: Jak to řekneš ještě?

Jiný hlas: Že z toho vyplývá, že není jenom dvojice pravda-lež, ale vlastně tři možnosti: pravda, lež a omyl.

Jiný hlas: A tím, že pravda není, když se tady mluví o tom, o pravdě, tak se říká, že teprve tam, kde je možná pravda, je taky možná lež a omyl. Vždycky se o tom mluví. Ale v každé výpovědi o pravdě je ten omyl obsažen, rozhodně.

Jiný hlas: No jistě.

Jiný hlas: Teď jde o to, kde je lež. Někde je lež samozřejmě, ale to můžeme pominout, protože v té lži je to chtění. A protože tedy celkem asi všichni budeme souhlasit s *Bonhoefferem*, že máme mluvit pravdu, protože chceme mluvit pravdu, tak tu lež můžeme nechat celkem stranou. Je daleko těžší odlišit ten omyl od té pravdy.

Jiný hlas: Většina věcí špatných počíná tím, že to bylo míněno dobře, že to byl omyl.

Jiný hlas: Ano, ale nejnebezpečnější lež je ta, co se nejvíc podobá pravdě. Každá lež je vlastně omyl od pravdy. Dobře no, ale tak omyl je leckdy...

Jiný hlas: To je velká otázka. *Bonhoeffer* zásadně tvrdí, nebo z toho vyplývá ze všeho, že se naše slovo musí s něčím spravovat, co je teda někde tomu říká skutečnost Bohu, pro Boha, k Bohu nebo skrze Boha. Něčím, co není subjektivní.

Jiný hlas: Omyl, ten vždycky musí spadnout na vrub toho subjektu. Omyl může vzniknout jedině tak, že tam strčí něco ze svého subjektu. Pak nemůžu samozřejmě najít pravdu.

Jiný hlas: To tam nemůžeme nestrčit, že jo? Cože? To tam nemůžeme nestrčit. Vždycky tam strkáme svůj subjekt. Už když něco myslím, a kor když mluvím, tak už prostě to subjektivní si tam strkám.

Jiný hlas: No a nemůžu to tam nestrčit. To on říká tady taky, že ta skutečnost, která má být vyřčena, ta je včetně mě. Nikdy ne tak, že je ta skutečnost a já jsem stranou. Když tam patří i můj kontext, kontext i se mnou, tak já jsem v tom.

Jiný hlas: No právě, ale v tom je zdroj toho omylu přece.

Jiný hlas: Zdroj omylu... Zaprvé se mi někdy zdá, že zdrojem omylu je, když tam sebe nestrčím. To znamená, když se do toho kontextu nedám. Potom se nic jiného nemůže stát, než že ten subjektivní přístup já zamlčím, vůbec ho nereflektuju, a pak nutně vyvstává omyl. Protože se domnívám, že já můžu stát mimo celou tu skutečnost, mimo celou záležitost a vidět ji tak, jak je.

Jiný hlas: To je ten postoj toho cynika v podstatě. V tom myšlení.

Jiný hlas: Zřejmě, jo. Čili když já sebe zahrnuju do toho kontextu, to znamená, že tam zahrnuju i tu situaci, v které hovořím. A tudíž reflektuju i mé možné zkreslení, které je dáno mou situací a vůbec mým postojem k tomu člověku. Tím, že už mě jako dávno štval, tak já využiju nějakou příležitost, abych teď řekl něco, co je pravda, na který by se on mohl dopálit. Když budu žít v tom přesvědčení, že já jsem od situace jako takové objektivní, kterej kontext nemá, no tak v tom mém vidění té věci už to je, ten přístup, a nevím o tom. No, je to omyl. Je to omyl.

Jiný hlas: Kromě toho o tom nevíš, že jo. Ten cynik, co byl na začátku, o tom nemusí vědět. Ale když už to dělá dýl, tak jasně vidí, že jeho pozice je takováhle a že rozbíjí ty vztahy a má z toho tu radost.

Jiný hlas: A to je tady někde řečeno tak jako velmi sugestivně, jako dokazování by se toho dělalo, ale musí mít radost z toho. Já myslím, že se to může skrývat i za to, co tady je někde řečeno, že ten cynik se domnívá, že pravda taková má být, že ničí, a sebe považuje jenom ne za ničitele, tu pravdu považuje za ničitele.

Jiný hlas: Což je podle *Bonhoeffera* rozdíl mezi tím, co myslím, a tím, co budu vypovídat. A kdy se tam dostává ten čas? A ještě prosím tě, když budu vypovídat jinak, než jak jsem předtím myslel, vypovídám nepravdivě?

Jiný hlas: Jaká je ta první otázka? Jaký je rozdíl mezi tím, co myslím, a tím, co budu vypovídat? No, tak on se domnívá teda, že když uvažuji jenom o věci samé, takže ten kontext nemusím zvažovat. Ale když to mám říct, tak že ho musím zvažovat. No, to je samozřejmě omyl, kterej prostě jenom opravíme. Vždyť on sám ukazuje, že už když o té věci myslím... On pořád hovoří o tom, co znamená pravdu říkat, ale říká toho tolik, že nám je jasný, že to všechno se vztahuje už na to, jak mám tu pravdu myslet. Čili pro něj to je sice tady ještě rozdíl mezi myšlením a mluvením, ale tím, že celou váhu vrhnul na to, jak o tom řekneme, a to je konečná pravda, ne že pravda je ta, jak já ji myslím, a pak záleží na slušnosti nebo neslušnosti. Pravda je až to, co řeknu.

Takže i když to prostě nějak drží, ten rozdíl, tak ho v bezpečnosti nedrží. A co rozhodně čím rozhodně

popírá ten rozdíl mezi mluvením a říkáním, je to, že říká: ta morálka nezačíná až od té chvíle, kdy já pravdu znám a teď jde o to, jestli je morální nebo nemorální ji říct. Ta morálka začíná už v tom, asi jak tu věc uvidím.

Jiný hlas: Ale jestli to nevracíš pořád na to, co to dítě... To ví, že otec chlastá. To je věc, jak pravdu myslí, a to je pravda, kterou myslí. Ale v okamžiku, kdy to má říct, tak musí zvážit, v jakém kontextu je, jestli to má říct, nebo ne. Tam je ten čas dostává, ta časová osa do toho právě.

Jiný hlas: Že by se on mohl sám přesvědčit o tom, že věc se má tak, jak ji posléze řekl. Spousta lidí si lžou do kapsy. A to je jako potom lež v myšlení nebo já nevím. To je něco jiného. Skutečně spoustu věcí si můžeš myslet a nezáleží na kontextu. A ve chvíli, kdy to řekneš, tak najednou záleží, protože to řekneš do nějakého kontextu a nemyslíš to tak. Ale myslíš to taky v kontextu, ale v jiném. Prostě nevrhneš to do světa. Já znám několik lidí, nebo celkem dvě vlastně, obě jsou ženské, který prostě jsou posedlý tím mluvit pravdu. To jsou tak nesnesitelné osoby, že to dál nejde. To je prostě v tu chvíli začneš přemýšlet, jestli by nebylo dobrý jim dát do zubů, protože ony přestanou za chvíli rozlišovat, co je slušnost a co je neslušnost. Ony říkají tak nehorázný věci, protože jsou pravda. No to si může každý myslet, to nikomu nebrání.

Jiný hlas: Neříkají to proto, že jsou pravda, ale protože v podstatě mají v úmyslu rozbít ty vztahy a zdůvodňují to tím, že to je pravda.

Jiný hlas: No není to pravda. Takhle to nevím, takovouhle znám. Jako nemyslím, že úmysl je špatně, to nemusí být úplně vědomý, a mají tu tendenci prostě tohle dělat. Přinejmenším jedna z nich, ta je ve vleku toho, že se prostě musí říkat pravda za všech okolností a není schopná pochopit, že slovo pravdy, že to je věc taková trochu ošemetná. Jenomže ona to neříká s tím, že by chtěla něco rozbít. Naopak.

Jiný hlas: Ona rozbíjí. Skutečnost rozbíjí, ale myslí si, že slouží pravdě.

Jiný hlas: Přesně tak.

Jiný hlas: No a je to o omylu potom?

Jiný hlas: No jistě, třeba když lékař posuzuje stav nemocného, tak ho taky musí myslet bez kontextu, jestli mu to má říct, nebo nemá říct. Prostě zvažujete ten stav, musíte si to myslet bez toho kontextu.

Jiný hlas: Ale potom druhá věc je, jestli mu řekne, že má rakovinu, nebo neřekne.

Jiný hlas: Zejména když posuzuje tu okolnost, že psychický stav toho pacienta má vliv na to, jestli se uzdraví, nebo ne. A když mu řekne, to je blbý, tak že to skutečně to blbý může být. A nelze to myslet už v tom kontextu, v jakém to pak bude říkat.

Jiný hlas: Musí to říct psychologicky, to může mít smysl mu říct, to je blbý, protože je to typ člověka, který v sobě zrovna sepne všechny rezervy a bude se...

Jiný hlas: Ale může sám sebe přesvědčit, že to je jinak, než to je.

Hejdánek: Ten kontext je naprosto jasný. Ten lékař si myslí, že ten člověk má pár dní života. Ale ten lékař také ví, že ten člověk třeba k jeho slovu chová bezmeznou důvěru, a co se všechno může stát, když ten člověk se na něho spolehne, že se uzdraví. Proto také ten lékař musí zvažovat i ten vztah a i tu povahu toho člověka.

A až v povědomí, komu to bude říkat...

No to tvrdí Bonhoeffer, že se tohleto [nesrozumitelné].

--- (1986-03-03 Jan Kozlík - Bonhoeffer o pravdě (2)_s1_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Proč víte jako většina těch lékařů, že by si všichni mysleli, že to je jenom taková slušnost a tak dále? Já si myslím, že spousta zodpovědných lékařů to tak dělá, že zkusíme ten organismus, jestli se pod vlivem něčeho, co nepatří do mé praxe, nějak nevzpamatuje. Tam to je.

A u toho Bonhoeffera je to jasně rozeznáno a je to dané tím, že on říká, že mluvení, to slovo, je jednání, kdežto myšlení za jednání nemá. Myšlení za jednání nemá. Myšlení není vytváření skutečnosti, mluvení je vytváření skutečnosti. Protože totiž ten problém je ten, že to myšlení my můžeme mít za jednání, ale víceméně za jednání vůči sobě. Ono se to dlouhodobě potom projeví v těch vztazích jiných, ale když já blbě myslím, tak tím v podstatě poškozují jenom sebe, protože nějakou skutečnost tím vytvářím tím, jak

myslím někde tam v té situaci.

Když myšlení je skutečným jednáním, tak...

Právě o tomhle je problém. Ale jako nějakou skutečnost můžeš vytvářet, nějaké jednání vůči sobě v té chvíli. Ale v té dlouhodobé potom škodím těm druhým, protože vytvořím takovou osobnost, která se nemůže zdržet jednání, mluvení a tak dále. Z toho myšlení potom pochází i ono druhé jednání.

Čili když to, co myslím, budu posléze taktéž vypovídat...

Ale tím chci říct, že myšlení svým způsobem taky je jednání a tvoření skutečnosti.

Bonhoeffer je v tom teda důslednější, ale přitom pořád říká, že skutečnost jak je, je i s tím kontextem, a to znamená až s tím, co řeknu. Potom myšlení by teda bylo bez kontextu.

No ale to byste tady měli pravdu jak je předtím, než ji řeknu, a pravdu jak je potom, co ji řeknu. A považovali byste tu pravdu, než ji řeknu, za skutečnou, myšlenou za skutečnost, a když ji řekneme, tak za nějakou jinou skutečnost.

Ale to, co myslíš, tak vůbec nemá žádný vztah k té pravdě, protože to prostě není pravda, to, co myslíš. To se týká jedině toho slova, jedině tvého jednání nebo mluvení, to může být pravdivé. Co se děje v tvé hlavě, je mu jedno.

No, to ne. Tady to, jak myslíme, ponechal zcela stranou. Dal si záležet na tom, že pravda je až jak to řekneme. Ale ten kontext je zase jasný. Jestliže já mám vyslovit pravdu tak, že je v tom zároveň ta věc, jak je porušená, a jak by měla být v Bohu nebo skrze Boha, no tak tam je prostě ohromně moc v tom přeskoků, který tam udělal, který nijak nevysvětluje. On najednou přejde od těch jednoduchých příkladů k takovéhle věci, že řekne, že ta věc je v sobě rozdvojená a v rozporu a že já ji mám slovem sjednotit, i když to slovo je strháváno do toho rozdvojení a tak dále. A přesto, aby slovo bylo pravdivé, tak nesmí popřít ani tu rozdvojenost, ani to sjednocující Boží slovo. Tak tím ten nárok postulát tady je, ale teď jako jak, to už nic neříká.

No ale nedovedu si představit, jak by mohl ten kontext, jak by mohl tu pravdu myslet bez všech těch kontextů v jiných kontextech, než je potom řečeno v té situaci. Jedině v tom, co říkáš, tak se musí začít ohlížet ještě na další věc, na další aspekt. Už proto, že to je zřejmě, co to je teda za pravdu, která ještě není řečená u něj.

Já mám dobrou zkušenost s tím, že když se něco řekne, tak to přestane být pravdou, přestože to předtím pravda byla.

To jsi asi nezvládla ten kontext, na ten si dej pozor. Ty další kontexty pod tím řečeným jsi v tu chvíli nezvládla, takže jsi to porušila.

Anebo jsi špatně odhadla situaci, do které to bylo řečeno.

No a přesto, než jsem začala mluvit, tak ta pravda byla.

Tady je ta časovost důležitá. Ty si o nějakém člověku budeš myslet neustále, že je to hodný člověk, který kohokoli kdykoli podrží, a pak to prostě někde praskne. Tak v tu celou dobu si o něm budeš myslet to, že je dobrý, že je dobrý, a najednou v tu chvíli řekneš "to je pěkná krysa", že jo. Ten čas, jak se dostává do těch pravých slov, dost tam o tom hovořil. To není u něj jen tak.

To tam bylo řečeno jako pravé slovo v pravou chvíli. To je ohromně omezený příklad. Může to být pravda, že na někoho koukáš jako že je úplně dobrý, a přitom je to úplná krysa.

Například on špatně určil situaci a můžeš si myslet, že je dobrý, že jo, ale potom najednou vyslovím to podle této události, kterou on nezvládl. To jsi neměl pravdu ani předtím, ani potom teda.

No jo, ale to je něco jiného. Bylo by možno říci, že ve svém myšlení, uvažování můžu srovnávat to, co je, s celou řadou kontextů i s tím, co má být. To znamená, jak je to porušené proti tomu, jak by to mělo být.

Čili tam bych měl to Boží slovo, které by ovšem tu věc ničilo, kdyby se nevyslovilo. Ale v tom, co tak řeknu, musím říct to, v čem není popřeno to, že je ta věc porušená, ale co tu věc hojí, co ji znova sjednocuje s tím, co má být.

No a garantem toho, co má být, je teda Bůh. Jde o to, jak má ta věc být. Nárok tam je podívat se Božím pohledem. Jenomže to je dneska strašně kritizovaná věc, a [nesrozumitelné], říká se tomu *God-like*

position. Totiž podívat se jako, to je velká pýcha. A kdo se takhle dívá, tak to je satanské.

Jenomže on to tak nemyslí, že on to bere přes toho Krista, o tuto pozici mu nejde.

To by byla ta pozice, o které jsi mluvil ty, dívat se na všechno zvenku.

Zvenku, když se díváš zvenku.

Jiný hlas: A ještě ze shora tedy v tomhle smyslu. Já vnímám to jako, co to znamená, co dělá *God-like position*, ale všichni to používají. Všichni to používají jako ukázkou toho, co si teda jednak si osvojovala pozitivní věda a *positivismus* vůbec. To znamená vystoupení z těch kontextů... vystoupení, jako bych já v těch kontextech nebyl, popření těch kontextů, a pak jsem jako Bůh, který v nich není. Anebo se to právě používá v tom smyslu, že to je ten manipulativní poměr, v kterém já, znaje pravdu do všech konců... *God-like position* jedna. Protože vím vše, jsem vševědoucí a vím všechno.

Jiný hlas: No, ale člověk jakožto omezený tvor nemůže být vševědoucí.

Jiný hlas: No není. Takže když se tady mluví o tom, že máme o skutečnosti uvažovat v tom kontextu, jak je v Bohu, tak to může být myšleno tak, že já musím vědět, jak je v Bohu.

Jiný hlas: Ono v tom, jak je v Bohu, se zjevil právě v Ježíši.

Jiný hlas: To je jasné, to si tam ten *Bonhoeffer* dává, aby bylo z tradice jasné, že to má už nějaké rysy, že to není prázdné slovo, jak je v Bohu, jak je v něčem vševědoucím, všemohoucím a tak dále. Líčí, jak je to v Bohu, který promluvil skrze Ježíše. Teď mi pověz, jak to on myslí podle tebe, protože dobře, já teda můžu to, jak je to v Bohu, usoudit podle něj jedině z toho, co nám bylo zjeveno přes Ježíše Krista, čili vlastně z toho slova. Jinak o tom nic nevíme. Znáám akorát evangelia, která říkají něco o tom, co Kristus udělal. Já teda dobře, mohl bych se v každou chvíli, když chci mluvit tu pravdu, obrátit k evangeliím, tam si to znova přečíst nebo prolistovat v paměti, jak se ten Kristus choval v nějaké takové situaci. Ale pozor, ta pravda je situační. Já jsem v úplně jiné situaci, než byl Ježíš Kristus. Čili kde je tady to, co se ptáme u něj teda, u *Bonhoeffera*, kde je tam to, že se vlastně já mám chovat tak jako Ježíš Kristus? A jak se teda choval? Tomu rozumíš? Mám hledat situační pravdu, ale tam není nikde řečeno, že by ses měl takhle právě objektivně porovnávat s Ježíšem a hledat analogickou situaci.

Jiný hlas: No to jistě ne, ale co to teda je? Na co se to ptáme?

Jiný hlas: Když toho Boha zmiňuje furt v souvislosti s Ježíšem, tak já bych řekl, že to znamená spíš ten záchranný akt Ježíšův. Čili že to znamená něco jako láska vyššího k nižšímu, jak se tradičně o lásce Boží mluví. Nikoli jako evangelium. Jakmile začneš jednoduše srovnávat jako Ježíšovu řeč a toto, tak tě jehovista zlikviduje. Ale pozor, ten jehovista takhle postupuje. To je jasné, nedbá žádných kontextů. Ale on tam do toho sebe počítá, on to jako sebe staví pod ten samý nárok. To není tak, jako že by řekl: jo, vy říkáte, tak musíte takhle. On se z toho nevyjímá.

Jiný hlas: Čili v podstatě to v *Bonhoefferově* přístupu znamená jednu věc: člověk, který nezná evangelia, neví teda, jak se Bůh zjevil v Ježíši Kristu, nemůže mluvit pravdu.

Jiný hlas: Ne, ne, ne. To jako samozřejmě musíme si uvědomit, že to je součástí jeho rozsáhlé etiky a že samozřejmě ta byla mířená do sboru a ne jaksi proto... Ale *Bonhoeffer* si dává záležet, aby tam nepotřeboval ty takové ty citace a tak dále. Aby ukázal jenom na něco, co není jenom záležitostí nějakých elitních sborů, ale co tak nějak je tou tradicí, která také rozhoduje o tom, jak my věci vidíme. Ty velké obsahy velkých tradic jako samozřejmě furt svítí ještě, jak říká *Jaspers*. Není nám neznámo, tak bych řekl, že Boží slovo má do situace účinek sjednocující, usmířující a léčivý. Spasitel je taky *heiland*. *Heiland* sice není spasitel, ale je to jako blízko toho. On používá raději to uzdravit. Toto tam, řekl bych, je tak trochu předpokládáno, že nejsi jako tatar, který by lásku Boží prostě nechápal, vůbec považoval...

Jiný hlas: Seš hinduista, tak nemůžeš říkat pravdu.

Jiný hlas: No to mu vadí, no. Protože tě nezajímá, jak se Bůh zjevil v Ježíši Kristu, a v tom je ta chyba, proč ty nedođeš té pravdy tady. Aby ji odlišil od pravdy situační, taková ta pravda jediná, kterou on odliší od takové pravdy úplně subjektivní, která je situační... Je ta garance přes to, že to musí být v dohodě s Bohem, skrze Boha a k Bohu. A to, jak teda toho Boha vidět, říká přes to, jak se nám zjevil v Ježíši Kristu.

Jiný hlas: To může být ve shodě nebo skrze Boha k Bohu a tak dále, i když ho tam nevidíš.

Jiný hlas: Možná to tak... Na tohle si totiž budeme muset dávat pozor, jako u pohanů nebo u čehosi. Aby jsi chápal Boží slovo jako uzdravující a jako něco, co má uzdravovat. A je jedno, jestli to teda považuješ za co. A on místo kontextu systému by měl pojem jako svědomí člověka. Co to je, pojem teda používat. Hejdánek: No tak to v té souvislosti, že když ty víš, jak pravda je, a taky ji řekneš, tak máš čisté svědomí. No a to on popírá. Celé to tvé čisté svědomí tvé řeči vztahuje k tomu, že ty musíš poznat. To znamená myslet. Že to není tak jednoduché, že myšlení je tady jedna věc a potom nějaké svědomí druhá. Svědomí intervenuje do myšlení a myšlení do svědomí. Na tom se spálil jezuita *František Příhoda* poprvé, když u výsledku mluvil pravdu, tak to řekl tak, jak to vyložil, a podruhé se poučil, že si to nechal sednout. Ale ze začátku to, co s vámi budu, masakr. Tady cituje někde dokonce i *Immanuela Kanta*. A pak pochopil, že pozor, tady jedním s liškou, s úskočným hadem. Kant byl tak pyšný, že dokonce někde prohlásil, že i kdyby se ho někdo zeptal, jestli se u něj neschovává někdo před vrahem, ten vrah by se ho zeptal, jestli se tam neschovává, tak on v té pýše na své mluvení pravdy by nezahlal. No tak to už je ukázka té kuriozity, jaký může být někdo, chápat pravdu tak úzce jako shodu té výpovědi s takovou skutečností, jako jestli ten člověk tady je schovaný, nebo není.

Jiný hlas: To hovoří o situaci, že kdyby mu řekl pravdu a on ho čapl a znemožnil mu něco udělat, tak proč ne. Ta situace je v té souvislosti jediná vážná.

Hejdánek: No to je u křesťanů. To když je výslech, tak věděli, že žák k tomu učiteli může říct: „Jo, je to pravda, že tato vlast byla, ale u mě vypadají ty city k ní poněkud jinak.“ Ale co to, jak oni vlastně mluví ten druhý? No to, že ta věc je zakořeněná dost v křesťanské tradici, jakože opravdu jsi povinen mluvit a kvůli Bohu, a ne kvůli lidem. A nepochybně se s tím on dneska setkává, obzvlášť v té jeho činnosti ilegální. Nemohl mít spolupracovníky, kteří by vyfňukali takovéhle pravdy, kteří by ho praskli při prvním výslechu. Takže i to tady jistě pro ten jeho způsob, že se tím začal zabývat, působí.

Jiný hlas: Kdyby jehovisti u výslechu mluvili pravdu, tak to na sebe řeknou, ale oni mlčí. Přitom tvrdí, že je jedna pravda, že se k ní mají znát, a mlčí. Sedne si a mlčí na ně. Ten musí pravdu říct, když se ho někdo zeptá, ale má právo mlčet. On ho nutí říct souhlas, s čím on nesouhlasí, on ho nutí lhát. On by nelhal. Už ho nemůže donutit tu čistou pravdu říkat furt. Musíš mít právo v jisté situaci mlčet. Neříct vůbec nic.

Hejdánek: Největším zločinem je nemluvit pravdu maličkým.

Jiný hlas: To platí pro kantory. Proč ti rodiče nás na začátku všesky učí, že máme říkat pravdu, když sami vědí, že jednak se s tím v životě daleko nedošlo nikdy, sami to nedělají ve svém životě. Když teď vezmu takovou tu pravdu, takhle jednoduše, jak ji většina lidí chápe. Ale přesto to dítě nutí, aby ji říkalo. Co to je? Je to výsledek nějaké tradice, nebo čeho? Nebo je to proto, aby to dítě lépe zvládlo život? Představ si, kdyby se to dítě takhle nevychovalo, jak by bylo vychováno? Co by to vzniklo za člověka, který v tom základním vztahu by nebyl...

Jiný hlas: Rozumíš tomu, jsi na začátku vysvětloval tohle, co jsi tady říkal ty, že pravda je situace, a to musíš pochopit. To dítě na to nemá, aby to pochopilo.

Hejdánek: Jistě, to jsou velmi těžké situace už velmi záhy, když potom to dítě už přijde do školy. Teď se setkají tyto dvě cesty. Co s tím? Z naprostého zoufalství vidíme tady, že abychom dětem nekomplikovali to myšlení, tak jim radši neříkáme nic a necháme je jednotně vychovávat školou. A tady je třeba říjnová revoluce, vystřelilo se, nevystřelilo se z *Aurory*, a jsme tam. A kde je pravda? Tím tvrdí tohleto.

Jiný hlas: Takže spousta lidí se na to vykašle pod takovou záminkou nebo s tím důvodem vážným, že to dítě by to neuneslo, tuhle dvojí pravdu. Přitom tam, kde to dokážou dětem vysvětlit, tak se ty děti... Není mi známo, že by to vedlo k nějaké schizofrenii. Ovšem musí se právě ten kontext ukázat a ukázat ho tak, jak to dítě pochopí.

Jiný hlas: Sama ta volba většinou je taková, že se v tom to dítě prostě nechá, ono si na to přijde samo. Tím ovšem vzdáváš tu výchovu na strašně dlouho. Tím se stavíš do špatného světla jako rodič. Děti jsou víc kritické než dospělí.

Jiný hlas: Ten rozpor je tady daný. Jsi jakkoli upřímný k tomu druhému, to, co se učíš. Ale to je jedno, protože ten rozpor byl historicky a byl vždycky. Ten rozpor mezi tím, co je doma a co je ve škole, už jenom

tím, že je to veřejné. Jednota bratrská má s tím zkušenosti dvoustleté, jak museli učit děti něco jiného doma a venku. Jde o to to umět vysvětlit.

Jiný hlas: Dneska jsem slyšel, že někteří rodiče to vysvětlují tak nebezpečně, ale přitom taky pravdivě, že jsou to dva světy a že to dítě si musí zvyknout, že nežije v normální rodině. Že naše rodina je jiná. Což může vést k tomu, že se dítě stydí za to, že jeho rodina je nějaká divná, anebo pravý opak. Že ostatní rodiny jsou takové obyčejné rodiny, kdežto naše rodina, my máme ještě něco víc, co jiní nemají. A tohle by neměli vysvětlovat rodiče, to by měl vysvětlovat učitel. Jde o to, jak to umět vysvětlit. Učitel je profík, rodiče jsou...

Jiný hlas: Jak to učitel, prosím tě? Tam je starosta, policajta, učitel. To bylo za Rakouska, ty vesničtí vládci. Učitel je profík na vysvětlování dětem, to je pedagog, ne?, že jsou prostě dlaždič a prodavačka, ty musej bejt jako profíci na vysvětlování dětem, že jo. To by měl vysvětlovat učitel. Naše rodina je nějaká divná, naše rodina má víc než ty ostatní, a to by měl říct ten učitel. Ale že mu to řeknou doma, že naše škola je nějaká divná, inspirativní, ty hrdinové... prostě to by bylo zas o sobě, zas o sobě.

To je právě panu kardinálovi, panu Zahálka na krásné samotě u Honzů Zahálků, co tam bydlí... *Litomyšlský* tam má pár metrů u lomu v Křemešném... co o tom říct... doktor Vaněk to vydal... z Rakouska právě. Teď se trochu uteklo od toho tématu... já nevím, jestli se chcete nějak k tomu Bonhoefferovi vrátit, není to nutný, ale...

Jiný hlas: Bonhoeffer je například jako jeden z těch, kterej v nějakým dopise říká, že hloupost, čili záležitost intelektu, například není intelektuální defekt, ale morální.

Jiný hlas: Lecdy.

Jiný hlas: Cože?

Jiný hlas: Lecdy.

Jiný hlas: Je to prostě jako v těch dopisech, že to neudělá s tou diváckou reflexí, no ale zase to překračuje ty meze, to rozdělení. Hloupost je záležitost morální. Takže je tady dvojí hloupost. Hloupost, která je nedostatkem inteligence a nedostatkem vzdělání patřičného, tu nenazývá hloupostí. Pak je tady hloupost, která je nezávislá na tom, jak seš chytřej a jak seš vzdělanej. Někaká základní slepota nebo... No a teďka, když si představíme tu kombinaci osoby, která je s vysokým IQ, studovaná a základně hloupá. No tak co vzniká?

Jiný hlas: Nejhorší srážka je s volem.

Jiný hlas: Myslíš si, že ten blbec je nebezpečnej ze všech stran, jo. Nejhorší je srážka s ním, protože ten má klapky a ten je natahanej jen jedním směrem. To je ta hloupost. Když si k tomu dáte tu časovou dimenzi, tak on to samozřejmě staví na to, my to můžeme hned přenést na to, že u nás události jsou vždycky časový, takže jde o událost, nejde o... tak jak jsi to říkal vlastně.

Jiný hlas: Já mám teda dojem, že jsi měl pravdu v tom, když jsi mluvil o tom, že u toho Bonhoeffera těžko se domnívat, že on má na mysli, že člověk si to u sebe myslí nějak a potom teprve, když to chce říct, tak si musí říct: „Tak opatrně, abych toho neurazil,“ a tak dále. Že možná jestli přímo nejde o něco ještě daleko hlubšího v tom smyslu, že tam nejde o to si myslet, že tenhle je nějaký špatný člověk, ale neřeknu mu to a tak dále vzhledem k určitým vztahům, třeba dejme tomu můžou vázat nějaký rodinný a tak dále, ale tam mu jde o něco možná hlubšího, pochopit, že on vlastně v podstatě není špatný. Ale nejde o to jenom teda myslet si, že je špatný a neříct mu to, ale nemyslet si, že je špatný. To jde až tam, kde člověk se na to dívá, dělá chyby a tak dále, ale s tím porozuměním, že vlastně v hloubce není špatný. To už možná takhle by se dalo porozumět spíš tomu, že myslet si, že to se dá promyslet a potom to řeknu jinak, tak to vždycky je tady to nebezpečí toho pokrytectví, ve kterém nejde to tak jednoduše, jen ty ohledy, zůstat u nějakých ohledů.

Jiný hlas: Že to jsme tady právě vymýtili. V podstatě o to tam šlo, protože ono se to liší. On k tomu Bonhoefferovi, když mluví o tom, jak skutečně je v Bohu skrze slovo Boží, tak mluví o myšlení. Naše myšlení se má řídit tím, jak je skutečnost v Bohu skrze slovo Boží.

To už to myšlení tam uzná, to sice vypadá, že bych teda pochyboval, že opravdu v té povrchní, že si to

domyslí tady někam sem, tak sám si to myslí o někom, dejme tomu „ten hajzl“ a tak dále, a pak mu to neřekne a říká si: „Jsem dobrý.“ Ale jít až tam, kde vlastně ten hajzl je hajzl a dobrý, ale jako opravdu si to myslet. Ne jenom tak na povrchu.

Jiný hlas: Změkčovat o někom z kategorie „tenhle je dobrý a ten je hajzl“ je nepravdivé, ale taky hloupé. To poznamenává taky pan Bonhoeffer, to není jenom morálně, ale intelektuálně je to hloupé. A teď má říct pravdu. Ale no tak, že je to kvůli tomu, aby to byl jasný, vyostřený rozdíl, jo. Jenomže já to říkám schválně. Jestliže já nechci někomu říct, že je hajzl, tak sama sebe přesvědčím, že vlastně hajzl není. A on mi potom udělá nějakou sviňárnu a já jsem z toho úplně mimo, protože jde o to v tom Bonhoefferovi vidět, že on přesto není hajzl. Když by se ti tohle stalo, tak jsi byl v té iluzi, v té naprosté iluzi. To jde o to nevidět toho člověka jenom jako, jak se jeví.

Jiný hlas: Něco jiného je dát mu šanci, neříkat, nenutit ho, aby zůstal tím hajzlem. Ta určitá otevřenost, vidět, i když on udělá něco, zdánlivě, co ty posoudíš v tu chvíli...

Jiný hlas: Ano, furt být otevřená tomu, že se může změnit, že to není vlastně takový... Ale furt musím vědět, co udělal, a myslet si, co je schopný udělat, co od něj můžu čekat, abych se nedivila. Nesmím být blbá, nesmím zavírat... Co jsi o něm říkala, co on o tom neřekl, to mluví z tvého zážitku, ne z Bonhoeffera. V žádném případě to nemůžeme takhle brát, že se jedná o to být v iluzi. O té totální iluzi. Iluze je právě neskutečná. Přesvědčit se o něčem... iluze je neskutečnost. My nesmíme považovat to, co je mimo ten objektivizující pohled, za neskutečné. Bonhoeffer právě říká, že to je skutečné a že tu skutečnost vůbec můžeme chápat jenom s tím, co není u toho vidět.

Jiný hlas: Ovšem na druhé straně v žádném případě nechce říct, že máme dát na iluzi.

Jiný hlas: Já taky neříkám, že máme dát na iluzi. Ale když stavíte ten požadavek, že to slovo nesmí zapřít ani ten rozpad, ani to rozpojení skutečnosti, ani ten rozpor skutečnosti. Ale ani to slovo o základu nestojí před nějakým jiným, daleko náročnějším úkolem. Dostát nějak... je to takové schéma, paušalizující, protože potom každá věc se dá prostě každá věc se nám musí, každá věc, i ta žádoucí dokonalost se nám musí jevit v tom, v tom, jak je v rozporu sama se sebou. Proti tomu jsou samozřejmě námitky, říká se, že to je zejména protestantská taková vlastnost, že oni nikdy nemůžou říct o něčem něco, protože to furt reflektují zpátky a zjistí, že oni jsou taky špatní a všechno je... Takže když měli pověsit Eichmanna, tak začali teologové psát o Eichmannovi v nás a o tom, jak... a že by nakonec, kdyby takhle pokračovali dál, tak že by ho vůbec neodsoudili. Prostě pak by se nenašel nikdo. Ještě že to měli v rukou jiní lidé než teologové, kteří dospěli k názoru, že Eichmann je a že je potřeba ho pověsit.

Na druhou stranu z tohohle kousku se mi zdá, mám dojem, mluví se o tom neustále, že on, když to takhle řekne, že je to nedokončené a tak dále, tak se furt zdůrazňuje, že je třeba to nějak domyslet. On se vlastně snaží vyhnout oběma pólům. Na jedné straně tomu fanatismu ve jménu pravdy a pobíjet všechny. Na druhé straně samozřejmě on musí držet to, že prostě nemůže přistoupit člověk nikdy na to, že je to tak subjektivní, že já to musím vždycky vyšpekovat, abych tady tohohle neporazil a zase tohohle a prostě si tu pravdu tam našrouboval, aby to tam nějak šlo. To si myslím právě, když tam hovoří o tom, že se to musí brát v tom Bohu nebo skrze toho Boha, i když v praxi vidím dost problematicky, jak k tomu přistoupit. V tom Bohu, to se dobře řekne. Bůh mi to říká a teď musím pravdu ctít. Takže tyhle dva póly... jak to spojit, aby to odpovídalo nějak...

Hejdánek: Hele, na to, co se ty ptáš, on to tam říká tím, že právě se nesmí zastříť ten rozpor. K tomu, co jsi říkal předtím, tak jasně. Ten člověk má být dobrý, to je jasné, to chci já, aby on byl dobrý, ale nesmím si zároveň zastírat, že je hajzl. A musím se k němu dál chovat tak, abych z toho hajzla pokud možno udělal dobrého. A nesmím ten rozpor, to, že je hajzl, si zatajovat.

Jiný hlas: Ty, když si řekneš, že je hajzl, tak k němu nepřistoupíš tak, aby se z něj něco... To se mu musí říct: on je hajzl, ale někde ještě daleko hlouběji dobrý. A jedině s tím přístupem... jasně, to je moc jednoduché, protože nikdo není absolutně hajzl a nikdo absolutně dobrý. Je to událost zamotaná, má dobré určení, přistupovat k němu musím tak, že se ho snažím dostat k tomu dobrému, ale počítat s tím, že není prostě odhadnutelný a že tě může nakopnout. Někdy je třeba ho nakopnout, někdy je třeba ho

pochválit, aby se zastyděl. Pochválit za něco, co třeba neudělal, a on to potom neudělá. Jsou lidi různí. Ale to, že je v hloubi dobrý, to se do naší řeči nehodí. My víme, že člověk je událost. A že má nějaké dobré určení, řekněme. A to nic nestojí v tom, jak je teď v nějaké souvislosti. Má dobré určení, ale o konkrétní situaci nevíme. V té konkrétní situaci má slyšet pravé slovo. A pravé slovo by těžko bylo, že vcelku a vůbec je jako stvoření Boží dobré. To tam musí být všechno, to tam všechno musí být v tom, co mu řekneš. Nemůže tam být... on se vyznačuje nejvíce tím, že rozlišuje neustále mezi *letzte* a *vorletzte*. Předposlední a poslední. To poslední, to *eschaton*, to je ten Boží pohled. My žijeme ustavičně v tom předposledním. Není, že by se čas nehýbal. To, jak my se blížíme k tomu poslednímu, tak vždycky vyvstane jiné poslední. A etika se u něho pohybuje právě v tomhle. Žijeme v předposledním a to předposlední soudíme tím posledním. Ale nemůžeme nikdy převážít na tu stranu toho posledního a odmítnout předposlední jako něco, co neobstojí. Na druhé straně, jakmile zapomeneš na to poslední, tak už nemáš, co bys s tím předposledním... Předposlední má pak smysl samo v sobě, a to je konec všeho uvažování. Především proti takovému nějakému pozitivismu tady vidíme, že nic z toho, co je mimo ten kontext, i ten nepředmětný kontext, není něco subjektivního. Pozitivní věda všechno, co už je mimo, považovala za subjektivní věc. Kontext a potom vůbec to, s kým mluvím a v jaké situaci a kým jsem byl vyzván a tak dál. To už je všechno subjektivní. On jasně ukazuje, že to vůbec není subjektivní. Subjektivní tam je něco, já jsem ten subjekt, ale ten patří do toho kontextu a i ty nepředmětné vztahy do toho kontextu patří. Zdá se, že nejvýznamnější v tom je právě ten poukaz na ty nepředmětné vztahy, že nejde jen o to, co se říká, ale že tam je ještě něco daleko víc, co je mezi těma lidma, kteří se baví.